

Васіль Зуёнак

# Паўстанак з літарай «Л»

Элегіі



МІНСК  
ВЫДАВЕЦТВА «ЧАТЫРЫ ЧВЭРЦІ»  
2021

УДК 821.161(476)-1  
ББК 84(4Бел)-5  
3-93

Аўтар прадмовы  
*Анатоль Кудравец*

Укладальнік  
*Наталля Заяц*

Малюнкi  
*Рымы Кульба*

### **Зуёнак, В. В.**

З-93 Паўстанак з літарай «Л» : элегіі / Васіль Зуёнак ; прадм. А. Кудравец ; уклад. Н. Заяц. — Мінск : Чатыры чвэрці, 2021. — 232 с. : іл.  
ISBN 978-985-581-417-8.

Імя Васіля Зуёнка, лаўрэата Дзяржаўнай прэміі БССР імя Янкі Купалы, Ганаровага члена Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі вядома кожнаму аматару беларускай літаратуры. Пазначанае на вокладцы, яно нязменна з’яўляецца гарантам высокага эстэтычнага ўзроўню, своеасаблівым знакам мастацкай якасці. Сцвердзіўшы сябе як таленавіты лірычны паэт і аўтар буйных ліра-эпічных твораў, Васіль Васільевіч напрыканцы ХХ стагоддзя выступіў у раней не вядомай чытачу іпастасі — празаіка.

Гэтую кнігу Васіля Зуёнка складаюць празаічныя элегіі, якія ўпершыню публікуюцца асобным выданнем. Аўтар невыпадкова так назваў сваю прозу: у творах раскрываюцца складаныя, часта драматычныя перыпетыі жыцця галоўных герояў, паказваецца іх сутыкненне з неспрыяльнымі абставінамі. Письменнік запрашае чытача зазірнуць у душу «маленькага чалавека», радасці якога нярэдка абарочваюцца стратамі...

УДК 821.161(476)-1  
ББК 84(4Бел)-5

ISBN 978-985-581-417-8

© Зуёнак В. В., 2021  
© Заяц Н. В., укладанне, 2021  
© Кудравец А. П., прадмова, 2021  
© Кульба Р. В., ілюстрацыі, 2021  
© Афармленне. ТДА «Выдавецтва  
“Чатыры чвэрці”», 2021

## Паўстанак з літарай «Л»

Яму і назвы няма.

Стаіць адзінокая — слупком — будка, ды ўздоўж палатна — выгрунтаваная ў тысячы ног паласа жаўтапёсу з гучнай назвай — перон. Ні мітусні, ні чыгуначных цырымоній і рытуалаў. Ніхто не выбягае тут са сцяжкамі насустрач кур'ерскім і хуткім, не чутно развітальных свісткоў. І можа, у адпомстку за такую непавагу дальнія сплочваюць адпаведнай пагардай: ні на кропельку не збаўляючы хады, імчаць тут, як у чыстым полі. Быццам і не заўважаюць — ні будкі, ні тым больш панылай будыніны, што тоіцца па другі бок чыгункі, за шчыльным, як сцяна, пералескам. Бо і заўважаць яе не належыць — забаронена статутам. Так ужо хітра вырошчваюць і падстрыгаюць вайскоўцы ахоўную паласу — і высокія дрэвы, і дэкаратыўны хмызняк-падлесак: старонняе вока, асабліва з вагона, не прыкмеціць нават драбнюткай адзнакі вайсковай прысутнасці — ні казармы, ні пляца, ні людскога, як кажуць, кантынгенту. Затое — во што дзіўна! — з іх боку праглядаецца ўсё і, натуральна, наскрозь і заўсёды...

Ажывае паўстанак некалькі разоў на дзень.

З раніцы гуртуюцца тут жанкі: з бідончыкамі, да краёў напоўненымі малаком — аж белыя струмочкі пераліваюцца; з галоўкамі сыру ў кужэльных вузельчыках; з лазовымі кошыкамі, у якіх белымі сотамі гняздуюцца яйкі... Зрэшты, малюнак мяняецца па зоне: які тавар едзе ў горад, гэткія і колеры, і пахі, і галасы таксама... З жыўнасцю і агароднінай, што бярэцца мяхамі, да жанок далучаюцца — цяглаваю сілай — мужчыны...

Вечарам — тыя ж бідончыкі: лёгка пазвоньваюць, калі не тырчыць з каторага падсмажаны нос батона; вязанкі сушак і абаранкаў; мужчыны з вясёлым агенчыкам у вачах...

Паравоз папыхвае, цярпліва чакае, пакуль апошняя цётка выграбецца з клункамі на дол. Потым хрыплавата гукне і падаецца



далей. Не паспее як след разагнацца — зноў прыпынак. Ды нічога не паробіш: такая ўжо служба ў прыгараднага — тармазі ля кожнага слупа...

Такі вось якраз гукнуў на развітанне і мне, і двум-тром дзясяткам кабет ды мужчын, што далучыліся да мяне — на хвілін колькі, каб разабраць ды ўладкаваць цераз плячо клункі і расцягнуцца шнуркамі па віхлястых палявых і прылесных сцежках —

кожны да свае хаты — з радасцю ды з няхітрым, але такім жада-ным гасцінцам...

А я — чакаю паравоза сустрэчнага. Змяркаецца, і пасажыраў да горада — я ды кабета з малым, унучыкам, пэўна. Да яе загаманіла, прыпынілася на хвіліну «прыезджая»: пачаставала хлопчыка абаранкам. Той хрумстае, а я, добра-такі згаладнелы, пазіраю на яго, на месяц, што выплывае з-за лесу, як пшанічны блін, без скупы намазаны маслам. Такія мама пячэ ў нядзелю...

Сяджу на пракурадымленай, як заўжды пры чыгунцы, не мяккай, а шархоткай мураве — і ведаю: інтэрнат блінамі не сустрэне. Ды і студэнцкая сталоўка з маннай кашай — пастаянна-невыводнай — з-за таннасці, з хлебна-мяснымі тафтэлямі і жыдзенькім чаем сёння мяне не дачакаецца: пазнавата...

Ну і такое, на маю развагу, бяды!..

Сёння ў мяне — радасць. І не маленькая, калі разабрацца сур'ёзна. Я навучыў дзяцей — цэлы клас: трыццаць пяць па журнале — чытаць словы з літарай, падобнай на брамку з вясёлым хвосцікам на левым вушаку — унізе...

Але пакуль тыя «брамка» ды «хвосцік» паявяцца ўвачавідкі, я «цягнуў», «выдзяляў» гук: «л-л-лапа...», потым змякчай: «л-л-лета...» І, нарэшце, калі ўвесь клас дружна ласкатаў разам са мною «л-л-л...», я паказваў «партрэт» гэтага самага «л» — «брамку» з «хвосцікам»...

А калі — на замацаванне вывучанага — я пачаў шукаць з дзецьмі адпаведныя словы, не прамінуў спытацца: «А як называецца ваш прыпынак?», спадзеючыся, што нехта прыгадае: у навакольных вёсках яго пайменавалі Лясным... Аднак гэтага я не пачуў. І толькі адна дзяўчынка асмелілася:

— А яго ніяк не завуць: ён — «літарны»...

— «Літарны»? — ухапіўся я, нібы тапелец за саломінку, — ну, то і добра: «л-л-літарны» — пачаў я, як гумку, расцягваць гук... І каб падахвоціць дзяўчынку і аддзячыць пэўным чынам за філалагічную падказку, спытаўся: «А як жа цябе завуць?..» Спытаўся, бо ўсяго адзін-два разы прачытаўшы па журнале іх імёны і прозвішчы, я — практыкант з педвучылішча — не мог пры ўсім маім старанні запомніць кожнага. Хоць — па законах педагогікі! — павінен быў

разумець: дзеці і дапусціць не маглі, што пасля такога — па спісе — знаёмства, я раптам каго-небудзь ды не ведаю!..

Але... Але — дзяўчынка прамовіла, зноў жа выратоўнае: «Лена»...

— Ну вось і выдатна: «Л-л-лена»... — мне — ну не Бог, а нейкі таемны Ушынскі — падсоўваў прыклады «для замацавання матэрыялу»...

І цяпер я сяджу на мураве «л-л-літарнага» паўстанка, засакрэчанага адсутнасцю назвы, чакаю свайго прыгараднага і зусім не здагадваюся...

Ды і адкуль ім быць, тым здагадкам?..

Не здагадваюся, што «замацаваная» літара ўжо займела сваё, асабістае і таёмнае, жыццё...

Пра гэта даведаўся я напрыканцы навучальнага года, калі атрымаў зусім нечаканае і зусім кароценькае пісьмо — усяго адзін сказ — буйнымі, як у «пропісах», літарамі — які самотна — ці не шаптаў: «Мы сумуем па вас...» І подпіс — «Лена»...

Літара «Л» хацела схавацца за выратоўнае «мы»... І не магла схавацца...

Колькі гадоў — не адзін дзясятак, — хоць і зрэдку, праязджаю я гэтай чыгункай. Як і тады, ля платформы не сцішаюць разгону дальнія. У горад і з горада, як і тады, едуць, спяшаюцца людзі, — толькі ўжо іх вязе прыткая электрычка. Усё, як і тады, не відно з дарогі «літарнай» будыніны, хоць і вайскоўцаў, здаецца, там даўно няма: частку расфарміравалі.

Раз'ехаліся афіцэры-бацькі. Паехала са сваім і Лена. Пэўна ж — паехала...

Бо пісьма адтуль больш не было...

Усё, як і тады...

Як і тады, радуюся я, што навучыў першакласнікаў чытаць словы з літарай «л». А Лену — яшчэ і ўласнае імя...

Усё, як і тады...

Толькі ведаю — пісем адтуль мне ніхто не напіша... Не бывае пісем з юнацтва...

## Супоня

Не пайшло на руку з самага пачатку. То недабор, то перабор!.. І калі ўжо Дэбет паклаў у банк апошняга «зайца», таго, што ўчора зняў у Муні і паспеў ужо «змацаваць» сваім фірменным знакам-падпісам, якраз і сам Муня паказаўся з-за вугла крайняй, Васілёвай, хаты. Толькі павярнуў з вуліцы не сюды, направа, да «кумпаніі», а што ні ёсць узяў налева, у загуменны прагон, дарогаю праз грэблю — да...

Вось толькі што пасля гэтага «да...», і не мог, апроч Муні, ведаць ніхто: што ў яго за дарога была — «сельсавецкая», «сельпоўская» ці да аўтобуса?.. А паколькі грамада складалася, як тое і павінна быць, з асобных, таму і пры сваёй асобнай галаве і сваім асобным разуменні, грамадзян, то і малюнкi з прычыны Муневага левага манеўру замітусіліся ў азначаных галовах самыя розныя...

Першым, без хістанняў, як на лічыльніках костачкай-круглячком, адзначыў (сам сабе, зразумела) Дэбет: «Пасунуўся ў брахалаўку — аванец выпрошваць... Гулёк, называецца: усё да пашматкаванага «зайца» спустыў...» — Ды тут жа, не без прыкрасці, спахапіўся, бо рубель той, ужо «прадэбетаваны» пад нумарам 97, у меру распрамлены, але не спарадкаваны яшчэ ў гурце з такімі ж «зайчыкамі» чорнаю гумкай-заціскачкай з унучынага бігудзя, амаль што выскоквае з рук... А пайшла б карта парадкам, то плюс бы тры такія «зайцы» — і стосік, глядзіш, ператварыўся б у сотню...

А наабгон з таемнымі Дэбетавымі падрахункамі бегла надзея збалелага галавою Корціка: «У сельпо, можа?.. А што — якраз і мог дзе-небудзь на «фугас» перахапіць... Свет не без добрых удоў. От бы хоць паўшклянчкі — дзюрку ў галаве прасвідраваць, каб не лопнула...» Ды тут жа суха — толькі перагарэлым рэхам чухнуў — плюнуў, успомніўшы ўчарашнюю перагазоўку, калі Наста апошні «фугас» з-пад прылаўка выцягнула: «Во, для сябе трымала», — і бокам





катанула да Корціка «паўтарачку» — пузатую, тоўстага і чорнага шкла, бутэльку з такой жа цьмянай — сонца не прабівае — вадкасцю... Застаўся, кажэ, толькі азербайджанскі — клапамор бабруйскага разліву... Але ж гэта — грошы!.. Пяць «фугасаў», лічы... Ды і дзе сёння гэтакі капітал, хоць сабе і Муня, на каньяк той знойдзе... А галава трашчыць-разрываецца, і язык, як драчка: у роце высмягла, плюнуць няма чым, — зноў чыркнуў праз зубы Корцік і расцёр гумавікам месца, куды павінны быў бы прызямліцца слюнявы струмок...

Тым часам Муневы прыгорбленыя (прафесійны набытак, казаў) плечы ўжо хаваліся за плятнём у прагоне. І паколькі ніхто сам сабе адказаць на гэтую нечаканку нічога пэўнага не мог, то амаль усе разам і загукалі:

— Го-о! Ляксеевіч!..

Праўда, ці не першым усё ж ускочыў у Мунева вуха і затрапятаўся там, як просьба-сігнал аб паратунку — SOS — Корцікаў сіпачок. Мо таму, што быў танчэйшы ды і прытчэйшы па неадкладнай патрэбе. Ён жа, Корцік, як толькі Муня павярнуўся на галёканне, першы і з пытаннем управіўся:

— Ты куды гэта аглоблі завярнуў?..

— На аўтобус я, — адно толькі, калі падышоў, праз натугу выціснуў Муня. А больш нібы і не збіраўся гаварыць: куды, чаго, з якое прычыны?.. Хоць усе тут жа змікіцілі: паколькі — на аўтобус, то ўжо — не бліжэй раёна і не на гадзіну-другую... І ўсё ж, быццам апраўдваючыся і вінавацячыся, Муня дадаў, як удакладніў:

— Вось еду — у райгазету клічуць. Можэ, і сталае месца дадуць... Абяцаюць... — і Муня выняў з кішэні канверт, памахаў ім, а схаваць не паспеў. Канверт прытка, ледзь не імгненна выхапіў Корцік і не Муню, а яму, канверту гэтаму, распачна пачаў выгаворваць сваё, зранку неадкладнае і набалелае:

— Едзеш... едзеш?! А дзе ж аглаблёвая твая?

— Ды я ж, быццам, нікога і ў аглоблі не ўпрагаў, пешкі во сабраўся... — пачаў апраўдвацца Муня

— А ты не спяшайся. Запрагу зараз. Вось толькі разбяромся з Дэбетам, хто выканаўцам будзе...

Муня ўсміхаецца, нікавата разводзіць рукамі:

— Ды я ж учора цвёрда абвясціў: завязваю — і з картаю, і з чаркаю...

— Нічога-нічога, мы за цябе, мы за цябе — і ў ахвотку і на здаровейка... — І трохі ўжо ахалонаўшы: — Едзеш, знача?.. — Корцік зазірае ў Муневы прымроеныя вочы — ні то са шкадаваннем, ні то з зайздрасцю...

Хоць, прызнацца, было, пэўна, і тое, і другое... Вось ужо які год не мог Корцік ніяк змірыцца са сваёй адстаўной, можна сказаць, ганьбаю. Спісалі на бераг яго, спісалі з рэвалюцыйнай Балтыкі... Яго — звыштэрміновіка-добраахвотніка. Спісалі, беспадстаўна прычапіўшы вось гэтую самую «фугасную» слабасць. Не тое, што больш за іншых браў, але слабейшы ў нагах быў: паходку марскую псаваў...

І апынуўся Корцік зноў на родным парозе, ля маці-даяркі, дзе і — трохі пафанабэрыўшыся напачатку: кадры ўсё ж такія пад нагамі не валяюцца! — узяўся за лейцы «фурмана-падвозчыка-кур'ера МТФ». Так паіменаваў сябе Корцік, як ён казаў, па «харчова-забеспячэнцкаму атэстату»... Але не без марскога прыцэлу, вядома. Бо асабліва лагодзіла ягоны слых гэтае «Ф», ды і «М» было вунь як дарэчы: усё гучала і расшыфроўвалася як «флот» і «марскі» — вось толькі «Т» крыху вытыркалася, было не ў фарватары: псавала малянак... Ды, зрэшты, хай сабе і «транспартны», не «ваенны», — але ўсё ж за штурвалам!..

— Дык зноў у людзі, знача? — Корцік знаў, па якой струне ўдарыць, — і момант якраз што трэба: нагадаць Муню пра яго — хай сабе і даволі цьмяную, але ўсё ж творчую крэўнасць з пралетарскім геніем і летапісцам (як у школе вучылі) Аляксеем Максімавічам Горкім... Не можа быць асечкі: павінен клюнуць Муня, праглыне нажыўку... Хоць і «праграму», зноў жа, нагадаць варта: паўтарэнне, як сцвярджаў яшчэ адзін мудры чалавек, маці вучэння.

— То на дарожку, на развітанне, га?..

— Дык і развіталіся ж, здаецца, учора — да апошняга патрона ці «фугаса», будзем лічыць... Не ведаю толькі: надоўга ці не развітанне гэтае... — Муня прысаджваецца да Корціка на краёк лавачкі, зазірае ў ягоную карту...

Васіль Васільевіч Зуёнак — паэт, празаік, перакладчык, крытык, літаратуразнаўца. Нарадзіўся 3 чэрвеня 1935 г. (паводле пашпартнага запісу, на самай справе — 3 ліпеня) у в. Мачулішча Халопеніцкага (цяпер Крупскага) раёна Мінскай вобласці ў сям’і сялян. З 1944 г. — вучань Мачулінскай пачатковай школы, пазней — Узнацкай сямігодкі, па сканчэнні якой (1950) паступіў у Барысаўскае педагагічнае вучылішча. Працягнуў адукацыю на адзяленні журналістыкі філалагічнага факультэта БДУ (1954–1959), куды, маючы дыплом выдатніка, быў залічаны без іспытаў.



Прафесійную дзейнасць пачынаў супрацоўнікам рэдакцый газеты «Рабочае юнацтва», «Піянер Беларусі». З 1966-га па 1972 г. — намеснік галоўнага рэдактара часопіса «Маладосць». Скончыў аспірантуру пры БДУ (1970), абараніў кандыдацкую дысертацыю (1973). Быў галоўным рэдактарам часопісаў «Бярозка» (1972–1978) і «Маладосць» (1978–1982). З 1982 г. — сакратар праўлення, з 1990-га па 1998 г. — старшыня Саюза пісьменнікаў Беларусі. Прымаў удзел у працы 40-й сесіі Генеральнай Асамблеі ААН (1985). Мае дзяржаўныя ўзнагароды. Лаўрэат прэміі Ленінскага камсамола Беларусі (1974), Дзяржаўнай прэміі БССР імя Янкі Купалы (1982).

З вершамі ў друку выступіў на пачатку 1950-х. Першая кніга лірыкі «Крэсіва» з’явілася ў 1966 г. (годам раней ёй папярэднічаў зборнік вершаў для дзяцей «Вясёлы калаўрот»). Аўтар кніг паэзіі «Крутаяр» (1969), «Сяліба» (1973), «Качан на п’едэстале» (1973), «Нача» (1975), «Маўчанне травы» (1980), «Світалыныя птушкі» (1982), «Лукам’е» (1984), «Вызначэнне» (1987), «Лета трывожных дажджоў» (1990), «Чорная лесвіца» (1992), «Пісьмы з гэтага свету» (1995). Выйшлі кнігі выбранага «Час вяртання» (1981), «Жніўны

дзень» (1985), «Выбраныя творы» (2010), «Азірнуўшыся, не скамянець...» (2013), двухтомнік выбраных твораў — вершаў «Гронка цішыні» (1996) і паэм «Пяцірэчча» (1998). Стваральнік шматлікіх вершаваных зборнікаў для дзяцей: «Жылі-былі пад вадой» (1969), «Сонечны клубочак» (1972), «Будзем сілы набірацца» (1974), «Шапка-ўсёвідзімка» (1983), «Хата, поўная гасцей» (1987), «Бадзірог» (1995), «Па ельнічку, па бярэзнічку...» (1996) і інш.

Убачылі свет кнігі літаратурнай крытыкі «Лінія высокага напружання» (1983) і лірычнай прозы — літаратурна-лінгвістычных эсэ, эцюдаў, падарожных нататак — «Паміж небам і зямлёй» (2009). Перакладае з рускай, польскай, украінскай, балгарскай, латышскай і іншых моў. Выбраныя пераклады склалі кніжку «Знічкі сямі нябёс» (1992).

Жыве ў Мінску.

# Змест

«Новы» Васіль Зуёнак. <i>А. Кудравец</i> .....	3
Куды павёў лапаць .....	5
Дзяцей шкада... ..	18
Аднойчы на схіле неба... ..	22
Паўстанак з літарай «Л» .....	30
Супоня .....	34
Чаравікі для баўэра .....	67
Штаны .....	97
Ці помніш ты?.. ..	122
Электрашокер .....	128
Гіпноз .....	152
На парукі... ..	173
Усю ноч брахалі сабакі... ..	186
<i>Пра аўтара</i> .....	229